

Ano, nejméně dvě (odpověď na dotaz Ladislava Hejdánka)

Lubomír Ondračka

in: Nomádva, 2007, č. 3, str. 48–52

jedná se o reakci na tento dokument:

[Bylo historicky několik ohnisek vzniku filosofie?](#)

♦ článek, česky, vznik neuveden,

♦ article, Czech, origin n.a.,

Lubomír Ondračka: Ano, nejméně dvě (odpověď na dotaz Ladislava Hejdánka) [2007]

V minulém čísle jsme měli příležitost si přečíst stať Ladislava Hejdánka nazvanou „Bylo historicky několik ohnisek vzniku filosofie?“¹ již reagoval na předchozí příspěvek Jířího Holby „Existuje indická filosofie?“² Dovoluji si L. Hejdánkovi nabídnout odpověď nejenom na jeho ústřední otázku (viz název tohoto pojednání), ale též na další dotazy položené v jeho stati, přičemž se budu snažit dostat oprávněnému požadavku „vyhnout se pouhým nahodilým tvrzením“ a pokusím se tedy své odpovědi doložit argumenty. Nakolik budou přesvědčivé, či naopak chabé, nechť čtenář posoudí sám.

Podívejme se nejprve, zda Hejdánkuv dotaz – a zejména jeho odpověď – je něčím nečekaným a neobvyklým, či zda naopak má nějaké předchůdce. Student filosofie jistě hravě odpoví, že platí druhá možnost, a z řady koryfejí vyjmenuje alespoň Hegela, Husserla, Heideggera či Deleuze. Každý z nich sice vymezuje filosofii jinak, ale rozhodně se shodnou na tom, že jde o jev povýtce evropský či západní, jenž má svůj jedinečný počátek ve starém Řecku, a že tedy označení filosof a filosofie nelze přiřknout východním myslitelům a jejich myšlenkovým výkonům. Jak ale taktéž v minulém čísle pěkně ukázal Zdeněk Kratochvíl,³ takovéto tvrzení není vůbec samozřejmé, a je tudíž vhodné se ptát, zda ten, kdo to prohlašuje, je k tomu kompetentní. Odpověď je nasnadě: výše uvedené čtveřici filosofů je společné to, že nevědí, o čem mluví: vyjadřují se k východnímu myšlení a hodnotí jej, aniž by o něm měli nějaké ponětí.

Abychom nebyli nespravedliví, je třeba vědět, zda vůbec měli možnost se s ním seznámit a zda o to usilovali. Jednotlivé případy jsou různé: Hegel nemohl, ač chtěl; Husserl trochu mohl, ale nechtěl; Heidegger mohl více, chtěl, pokusil se, avšak neuspěl a konečně Deleuze mohl dosyta, jenže nechtěl. To je samozřejmě příliš lakonická a zjednodušující charakteristika, jež by zasloužila podrobnějšího rozpracování, pro něž tu však není prostor. Alespoň něco je ale nutné dodat. Hegel žil v době, kdy indologie začala vydávat své první plody a kdy němečtí romantikové byli Indií takřka poblázněni. V oné době bylo dobrým mravem filosofa znát vše, co k Indii vyšlo. Hegel nebyl výjimkou, ale uvědomme si, že to opravdu byly pionýrské počátky indologického bádání, takže materiálu ke studiu bylo poskrovnu, mnohé myšlenky byly zkresleny a nesprávně pochopeny a nebyl k dispozici v překladu jediný indický filosofický text. Není tedy divu, že dodnes jsou citovány Hegelovy výroky, že Indii a Východ vůbec „je třeba vyloučit z dějin filosofie“ a že „skutečná filosofie má počátek výhradně v Evropě“. Podivuhodné naopak je, proč bez povšimnutí zůstala Hegelova proměna na sklonku jeho života (od r. 1826), kdy zejména po studiu Colebrookových statí „On the Philosophy of the Hindus“ došel Hegel k názoru, že v Indii můžeme mluvit o „eigentliche Philosophie“ a přítomnosti „wirklichen philosophische Systeme“.

¹ L. Hejdánek, *Bylo historicky několik ohnisek vzniku filosofie?*, in: *Nomádva. Studentská revue nejen pro filosofii*, 2006, č. 2, str. 33–35. – Pozn. red.

² J. Holba, *Existuje indická filosofie?*, in: *Nomádva. Studentská revue nejen pro filosofii*, 2006, č. 1, str. 30–32. – Pozn. red.

³ Z. Kratochvíl, *Hypotézy o původu filosofie*, in: *Nomádva. Studentská revue nejen pro filosofii*, 2006, č. 2, str. 35–37. – Pozn. red.

Podobnou proměnu na konci svého života prodělal i Heidegger, i když jistě ne tak radikální. Ostatně jeho komplikovaný vztah k východnímu myšlení, zejména japonskému a čínskému, je dobře znám a dodnes o něm byly napsány snad už tisíce stran, tudíž se jím nemusíme podrobněji zabývat. Heideggerovi je třeba přičíst ke cti, že jako jeden z mála významných západních filosofů 20. století učinil poctivý pokus seznámit se s myšlenkovým dědictvím Východu a pochopit ho. Tento pokus ztroskotal na jazykové bariéře: Heideggerův despekt vůči možnosti překladu věrně tlumočit originál a jeho touha mít co nejpřímější přístup k textu v jazyce, který neovládal, ho nakonec přivedla k neúspěšné snaze o společné překládání *Tao-te-t'ing* s rodilým Číňanem. Výsledkem tohoto zklamání jsou pak Heideggerovy nářky nad jeho neschopností číst Lao-c', Čuang-c' a další autory v originále, a mít tak vůbec příležitost jim správně porozumět. Jeho zájem ale nezůstal omezen jen na Dálný východ, v 60. letech obrátil svou pozornost i k indickému myšlení: litoval, že neovládá sanskrt a zajímal se o sanskrtské pojmy, pochopitelně zejména ty, které souvisely s jeho *Seinsfrage*.

Husserl ani Deleuze žádný obdobný pokus neučinili, přesto se k myšlenkovému dědictví Východu vyjadřují a nepřipouštějí, že by je bylo možné považovat za filosofii. Pravda, ještě ani v Husserlově době nebyl k dispozici dostatek pro neindologa srozumitelných překladů indických filosofických textů, je ale nasnadě, že i kdyby tomu bylo naopak, na Husserlově postoji k mimoevropskému myšlení a jeho představě o „Europäisierung aller fremden Menschheiten“ by se nemohlo nic změnit. To Deleuze měl nesrovnatelně lepší možnosti poznat indické myšlení, leč zjevně jich nevyužil, jak je patrné např. z jeho nepoučeného výkladu v kapitole „Geofilosofie“ v *Co je filosofie?* (nicméně v této knize, stejně jako v ostatních Deleuzových textech, si na mnoha místech nejsem jist, zda je chápu správně, a některým pasážím nerozumím vůbec).

Všem výše uvedeným autorům je společné to, že filosofii vymezují primárně nikoliv obsahově (čím se zabývá a jak to dělá), nýbrž historicky a geograficky, takže nutnou podmínkou toho, aby něco mohlo být označeno za filosofii, je, aby to bylo součástí řeckého počátku tohoto jevu. Teprve pak přistupuje hledisko obsahové a zkoumá se, zda je to pokračování správné a náležité (a tady už by se výše zmínění neshodli v tom, kdo tato kritéria splňuje). Tudíž mimoevropské myšlení je vůbec nemusí zajímat a nemusí o něm vědět naprosto nic, protože i kdyby snad jakousi náhodou bylo obsahově blízké a srovnatelné s naší západní filosofií, tak je stejně nelze označit za filosofii, poněvadž nevzniklo ve starém Řecku. Jediná šance, jak by mimoevropské myšlení mohlo být poctěno označením filosofie, spočívá v možnosti prokázat, že i ono je nakonec potomkem Řecka – pravda, sice levobočkem, ale třeba trocha té thalétovské krve v něm přeci jen zůstala.

Je dobré si uvědomit, že takovéto historicko-geografické vymezení filosofie je tradováno jen v části západní filosofie a že vedle výše uvedené čtveřice můžeme postavit jiné filosofy, kteří tento pohled nesdílejí (mohli by to být např. na jedné straně němečtí romantikové, Schopenhauer a Nietzsche, na straně druhé pak např. Quine, Strawson a Dummett). Kdybychom chtěli argumentovat ve prospěch onoho historicko-geografického vymezení, dostali bychom se do absurdní situace. Se stejnou logikou bychom pak totiž museli tvrdit, že na Západě neexistuje např. lingvistika, poněvadž jde (budeme-li citovat Hejdánkova slova o filosofii) o původně staroindický „specifický dějinný útvar“, jakousi dějinně zvláštní, přímo jedinečnou formu

myšlení“⁴ o jazyce. Nakonec bychom snad přeci jen existenci lingvistiky mohli zachránit, neboť bychom ukázali, že tato věda ve své moderní podobě je opravdu dědičkou té staroindické, jen bychom tomu museli přestat říkat lingvistika a použít správné označení *vjákarana*. Podobně by dopadla řada jiných disciplín. Je zřejmé, že takovýto postup nikam nevede a že je tudíž nutné zvolit jiné vymezení filosofie. Přesněji řečeno: nutné to není, jelikož můžeme spolu s mnoha moderními filosofi na jakékoliv vymezení rezignovat, pak ale opravdu nebude jasné, o čem naše debata je.

Pro indologa by bylo lákavé určit význam výrazu filosofie jeho užíváním, případně tím způsobem, kterému Zdeněk Kratochvíl říká „postmoderní“ či „v duchu Feyerabendovy nauky“.⁵ Pak by se stačilo rozhlédnout v naší studovně a vzít do ruky např. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, kde bychom našli nejenom heslo „Indian and Tibetan Philosophy“, ale také zhruba 80 dalších výtečných statí k indické filosofii. Nebo by nám mohl padnout zrak na prvních jedenáct svazků (z plánovaných 27) *Encyclopedia of Indian Philosophies*, která je v religionistické části studovny, ač je to dílo určené nikoliv indologům či religionistům, nýbrž především filosofům. Otevřeme-li si specializovanou bibliografickou databázi *Philosophers Index*, nalezneme v ní na pět tisíc indických položek, objevíme existenci špičkových časopisů, jako je *Journal of Indian Philosophy*, který má za sebou 34 ročníků a vydává ho Kluwer Academic Publishers, nebo *Wiener Zeitschrift für die Kunde Südasiens und Archiv für indische Philosophie*. Při dalším pátrání bychom zjistili, že na řadě západních slovutných kateder filosofie působí specialisté na indickou filosofii, že existují organizace jako např. *Society for Asian and Comparative Philosophy* apod. Zkrátka bychom nazřeli, že výraz filosofie může mít u sebe taktéž adjektivum indická, že se to ve světě běžně používá a že způsob tohoto užívání můžeme pokládat za určující také pro naše vymezení filosofie. Ani tento způsob určení významu filosofie by ale naši debatě příliš nepomohl, nanejvýš ho můžeme brát jako dílčí podpůrný argument.

Jelikož moji předchůdci nepodali žádné vymezení filosofie, s nímž bychom mohli pracovat (J. Holba na ně explicitně rezignoval, L. Hejdánek ho sice požaduje, avšak sám nabízí výhradně zmíněné určení historicko-geografické, které, pokud bychom ho přijali jako jediné možné, by naši debatu o indické filosofii zcela znemožnilo), nezbyvá mi než se pokusit o načrtnutí vlastního vymezení, jež sice bezpochyby vychází z indického prostředí, avšak doufám, že alespoň s některými pojetími filosofie na Západě není zcela neslučitelné. Ve vší stručnosti: filosofie pro mne znamená spojení určitého předmětu zkoumání s určitou metodou tohoto zkoumání. Oním předmětem je celek skutečnosti a ona metoda je charakterizovatelná výčtem několika klíčových prvků: racionalita, kritické zkoumání, logická argumentace, debata, zřejmost, ověřitelnost apod. Dalším důležitým prvkem filosofování je pro mne ochota podrobit kritickému zkoumání i jakoukoli zdánlivě nezpochybnitelnou oblast, ať už je tato nezpochybnitelnost jakkoli založena v daném místě a v dané době (nábožensky, politicky, společensky, zkušenostně). Tvrdím, že takovéto vymezení splňuje autochtonní indická filosofie. Toto tvrzení se budu snažit dokázat ve slíbených odpovědích na dotazy L. Hejdánka.

⁴ L. Hejdánek, *Bylo historicky několik ohnisek vzniku filosofie?*, str. 34. – Pozn. red.

⁵ Z. Kratochvíl, *Hypotézy o původu filosofie*, str. 36. – Pozn. red.

1. „Odkud se ve staré Indii ta filosofie vzala?“ Kořeny filosofie, stejně jako i jiných vědeckých disciplín, je třeba v Indii hledat ve védském rituálu, přesněji v „ritualistice“ či „rituologii“ čili ve védské „vědě o rituálu“. Když někdy ve 12. st. př. o. l. došlo k radikální reformě védského náboženství, začala se záhy objevovat představa, že rituál je jakýsi mesokosmos, na jehož správném fungování následně závisí i správný běh makrokosmu (celého Vesmíru) a bezproblémová existence mikrokosmu (lidského jedince). Klíčem byla správná znalost „toho všeho“, „toho, jak věci jsou“, tedy zejména pochopení horizontálních i vertikálních vazeb mezi jednotlivými složkami různých úrovní kosmu (horizontální vazby na každé jednotlivé rovině a vertikální vazby mezi meso-, makro- a mikrokosmem). Texty *bráhman* (ca od 10. st.) ukazují, že názory na povahu fungování veškerenstva nebyly nijak autoritativně dané, ale že se různily a tříbily v rozpravách mezi indickými ritualisty. A právě zde spatřuji základy pozdější filosofie: předmětem zájmu je „toto všechno“, tedy celek skutečnosti; tuto skutečnost je třeba co nejlépe poznat, je to přímo naléhavá nutnost, neboť na správném poznání závisí běh veškerenstva; toto poznání se tříbí v debatách.

2. „Byla v Indii filosofie dříve než ve starém Řecku?“ Na tuto otázku žel nelze odpovědět, jelikož indický materiál nám to z řady důvodů neumožňuje. Víme, že se nám dochoval jen zlomek z raných filosofických textů, poněvadž indické prostředí bylo orální, a pokud nějaká tradice neprokázala mnohasetletou životnost, vymizela prakticky beze stopy. Ty texty, které se dochovaly, jsou velmi obtížně datovatelné (datace často kolísá v rozmezí několika set let). I když se nakonec ustanoví jakýsi konsensus o době vzniku textu, nevypovídá to mnoho o stáří samotného obsahu, poněvadž autoři (jsou-li to texty autorské) mluví často o generacích svých předchůdců, jejichž myšlenky a argumenty v daném díle pouze utřídili. Odpovědět lze jediné tomu, kdo považuje předsókratovské myslitele za filosofy. Pak by odpověď zněla: ano, srovnatelná myšlenková dobrodružství se odehrávala v Indii o několik málo set let dříve. Pokud ale budeme považovat za první řádné filosofy až Sókrata s Platónem, pak z právě popsaných důvodů otázku o časové prioritě nelze rozhodnout.

3. „V čem spočívá svébytnost její indičnosti?“ Indická filosofie není nijak zásadně odlišná od západní. Základní témata jsou velmi blízká až stejná, podobné jsou často i odpovědi. Rozdíl spočívá zejména v důrazu na jednotlivé otázky, spíše výjimečně najdeme okruhy problémů, které jsou výlučně jen na jedné z obou stran. Co tedy patří mezi charakteristické rysy indického filosofování? S mírnou nadsázkou můžeme říci, že indická filosofie je od svého počátku analytickou filosofií v tom smyslu, že věnuje maximální možnou pozornost jazyku. Jak s oblibou uvádějí znalci indické filosofie, „v Indii nastal obrat k jazyku před 2 500 lety“. Roli, kterou ve starém Řecku pro vznik filosofie hrála geometrie, splnila ve staré Indii lingvistika. Důvod této starosti o jazyk spočívá ve védském rituálu a v orálním charakteru védské slovesnosti. Věda o rituálu se skládala z šesti tzv. pomocných védských disciplín, z nichž čtyři se zabývaly jazykem: fonetika, metrika, etymologie a gramatika, jež se později etablovala v samostatnou filosofickou tradici. A právě tato filosofie jazyka tvoří základ indického filosofování, neboť nastavuje pravidla, jak zaobcházet s jazykem, a odpovídá na filosofické otázky ve vztahu k jazyku. Všechny ostatní filosofické školy se musí s touto tradicí nějak vypořádat: většina její závěry přijímá, některé s ní polemizují a v dílčích otázkách docházejí k jiným závěrům.

Druhým prvkem analytičnosti indického filosofování je přísný důraz na logiku. Kdo chtěl být součástí indického filosofického světa, musel respektovat pravidla argumentace, vyvozování a důkazů, jež podrobně rozpracovali staroindičtí logikové. Základní výbava vzdělance začínala gramatikou, následovala logika (v několika málo dochovaných sanskrtských tradičních školách se tak děje dodnes) a teprve po zvládnutí těchto disciplín se mohl žák věnovat některému z vědních oborů.

Dalším charakteristickým rysem indické filosofie je mimořádný důraz na epistemologické otázky. Každá tradice musela nejprve sdělit, co jsou pro ni „platné prostředky poznání“: základní dvojice přijímaná většinou filosofů je úsudek a vnímání, různé školy pak znají rozličné kombinace dalších zdrojů poznání. Významnou epistemologickou otázkou je, jak docházíme k poznání negativního faktu (něco někde není). Ostatně vědomí toho, že něco může nabývat nulové hodnoty, má opět původ v teorii rituálu (ritualisté vypracovali podrobné teorie složitě strukturovaných rituálů, které předvíдалy nejrůznější nenadálé okolnosti znemožňující jejich standardní provedení a upravovaly průběh rituálu tak, že některé prvky mohly být vypuštěny) a v morfologické analýze jazyka (např. koncovka určitého slovesného tvaru je nulová: mluv-me, mluv-te, mluv-0). Přirozeným důsledkem takovýchto úvah je pak staroindický „objev nuly“.

Při výčtu charakteristických rysů indického filosofování nesmíme zapomenout na oblast, kterou můžeme nazvat filosofie mysli. Zkoumání a uvažování o tom, jak funguje mysl a co to je vědomí, představuje jedno z nejstarších a nejdůležitějších témat indického filosofování, jež má původ hluboko v předfilosofickém období *bráhman* a raných *upanišad* a jež pochopitelně úzce souvisí s výše zmíněným důrazem na epistemologické otázky. Studovat tato témata v kontextu současné západní debaty o mysli a vědomí je skutečně fascinující a jistě není náhoda, že mnozí badatelé zabývající se kognitivní vědou si k tomuto indickému dědictví hledají cestu.

Pochopitelně bychom mohli pokračovat v popisu dalších stěžejních témat, ale zmiňme na závěr alespoň jedno, jež pro toho, kdo se potkával s klišé o „mystickém Východu ponořeném v náboženství“, může znít poněkud překvapivě. Většina indických filosofických škol je ateistická v tom smyslu, že nezná žádného všemocného a všeznalého Boha stvořitele, na nějž by odkázala, když se dostane argumentačně do úzkých. Takže zatímco Západ vyprodukoval řadu pokusů o důkaz Boží existence, indičtí filosofové předkládali důkazy Boží neexistence (zvláště v tom vynikali džinisté).

4. „Jaké pro to máme doklady?“ Tuto otázku lze pochopit různě, ale vzhledem k tomu, že následuje po dotazu na indickou svébytnost, a soudě dle jiných pasáží v Hejdánkově textu se domnívám, že chce vědět, zda můžeme doložit autochtonnost indické filosofie. To po mém soudu není obtížné. Základní témata indické filosofie byla nastolena v 10.–8. st. př. o. l. v *bráhmanách*, raných *upanišadách* a ritualistických textech, některá témata dokonce o pár set let dříve ve spekulativních hymnech *Rgvédu* (např. *logos* coby *arché*). Vedle toho máme ve stejných textech popisy veřejných debat, v nichž se střetávali nejlepší znalci v tom kterém tématu. Takovéto rozpravy se odehrávaly na panovnických dvorech a jejich vítěz si odnesl nemalou cenu. Postupem času byla pravidla těchto debat velmi formalizována, až vznikaly jakési manuály, které klasifikovaly disputace do různých typů, určovaly, jaké argumenty jsou v tom kterém druhu debaty přípustné, apod. To, co z mého pohledu odděluje předfilosofické

období od filosofického, je právě způsob argumentace: v raných *upanišadách* najdeme spíše nedokazované proklamace, kdežto pozdější tradice postaví tezi, kterou dokazuje logickou argumentací. Tento přechod musel být postupný a dost možná trval několik málo set let, ale zhora nic nenasvědčuje tomu, že by k dokončení tohoto vývoje bylo třeba nějakého impulsu zvenčí. Neboť jaká je alternativa k autochtonnímu původu indické filosofie? Měla by snad vzniknout nějakým působením filosofie řecké? Pokud ano, kdy a jak? Přísně vzato, tuto možnost nepůjde nikdy zcela vyvrátit ani dokázat. Spolehlivého a jednoznačného materiálu k indo-řeckým kontaktům z předalexandrovské doby je tak málo, že z něj nelze vyvodit vůbec nic. Oč méně je průkazných informací, o to více je spekulací a o možných vzájemných vlivech byly popsány tisíce stran. Vždyť o kolika řeckých postavách se říká, že se chtěly vydat do Indie, ba i vydaly či se s indickým filosofem potkaly apod. Starověký svět netvořily zcela izolované kultury, a máme-li doklady pro pohyb zboží, technologických poznatků, astronomických vědomostí apod., bylo by nerozumné z tohoto oběhu vyloučit filosofické myšlenky. Navíc z pozdější doby (po Alexandrovi) jsou doklady pro některé takovéto výpůjčky vcelku přesvědčivé. Nicméně vznik a počátky filosofie v Indii jsou natolik indické a snadno vysvětlitelné, že nevidím důvod hledat nějaké jiné komplikované vysvětlení.

5. „Jaký je tedy původní (indický) název této disciplíny?“ Ač je pro Ladislava Hejdánka tato otázka zjevně velmi důležitá, nespátřuji jasný vztah mezi ní a mou obhajobou autochtonní indické filosofie. Podobně vyhraněné označení, jakým je pro Řecko pojem filosofie, ve staré Indii nebylo. Co z toho ale má pro nás plynout? Objevím-li se v cizím prostředí, kde narazím na něco, co vypadá jako kachna, potápí se to jako kachna a kváká jako kachna, nu, řeknu si, ejhle kachna. Začnu-li studovat sanskrtské texty, které řeší otázky logické, epistemologické, ontologické a metafyzické, mám tomu snad říkat indické mudrosloví? Se stejnou logikou bychom pak nemohli mluvit ani o indickém náboženství, indické kultuře a řadě dalších jevů, poněvadž sami Indové např. pro náboženství a kulturu žádný termín neměli. A byli snad proto bezbožní a nekulturní? Indiští filosofové zjevně neměli důvod a potřebu vyhraňovat se tím, že by se nějak obecně označovali. Každý, kdo se chtěl účastnit filosofické debaty, musel přijmout její pravidla, postavit teze a ty hájit. Jedna z pozoruhodných vlastností indického filosofického prostoru je právě tato mnohasetletá vzájemná ostrá debata, kterou ale nevedli „filosofové“ s nějakými „nepravými filosofy“, ale konkrétní filosofická škola s ostatními etablovanými tradicemi.

Na závěr jen krátký dovětek k mé odpovědi na ústřední otázku, zda „bylo historicky několik ohnisek vzniku filosofie“. Má odpověď zněla: ano, nejméně dvě. Snažil jsem se ukázat, že vedle samozřejmě předpokládaného ohniska ve starém Řecku (a jak jsme v krátkém exkursu viděli, pro některé západní filosofy i ohniska výlučného), existovalo ještě další místo, kde se nezávisle vyvinula tradice filosofování: starověká Indie. Odpověď „nejméně dvě“ ale ponechává otevřený prostor pro další možná místa. Přirozeným a očekávatelným kandidátem je pochopitelně starověká Čína. Já sám ji tam nejsem schopen zařadit. Jednak to není moje odbornost, a tudíž mi nepřísluší tuto její kandidaturu hájit ani vyvracet, jednak po mém soudu Čína nesplňuje mé, možná příliš úzké, vymezení filosofie. Zřejmě tam totiž schází prvek racionální argumentace založené na logice. Na rozdíl od Indie Čína nikdy nevyplodila životaschopnou logickou tradici, a i když se v 7. st. dostala do Číny propracovaná a vyspělá buddhistická logika,

nepodařilo se jí tam uchytit. Badatelé to zdůvodňují tím, že v Indii měla logika silné společenské zázemí ve veřejných filosofických debatách, kterážto praxe nebyla v Číně běžná. A faktem je, že zatímco o existenci autochtonní indické filosofie se dnes ve světě žádná zpochybňující debata nevede, o čínském myšlení a možnosti označit jej za filosofii ano. Měl by tedy název tohoto příspěvku znít: „Ano, právě dvě“?

Lubomír Ondračka
indolog